

Jan Daniluk

Nieznany plan Stalagu Luft 2 Litzmannstadt

Niemal wszystkie stałe obozy jenieckie, które podlegały dowództwu niemieckich Sił Powietrznych (*Stalags Luft*¹) funkcjonowały w latach II wojny światowej na obszarze czterech okręgów powietrznych (*Luftgau*, l.poj.: LG²) oznaczonych numerami I, II, III oraz VIII³, zlokalizowanych we wschodniej części Rzeszy Niemieckiej.

Pod względem administracji Wojsk Lądowych obszar wymienionych okręgów powietrznych w latach II wojny światowej odpowiadał łącznie ośmiu Okręgom Wojskowym (*Wehrkreise*; dalej: OW)⁴. Należy jednak zauważyć, że z wyjątkiem Stalagu Luft 5 Wolfen (obecnie dzielnica miasta Bitterfeld-Wolfen w Saksonii), który znajdował się na obszarze IV OW, pozostałe stałe obozy jenieckie Luftwaffe były zlokalizowane na obszarze tylko pięciu okręgów wojskowych: I, II, VIII, XX i XXI.

¹ *Kriegsgefangenenstammlager der Luftwaffe* (dalej: Stalag Luft). Niekiedy też określany jako: Stammlager Luft lub Luftlag.

² Okręgi powietrzne to jednostki administracji terenowej Luftwaffe niższego szczebla, pierwotnie służące jedynie do przeprowadzenia mobilizacji jednostek naziemnych Luftwaffe oraz koordynacji działań cywilnej ochrony plot. Do lutego 1938 r. podlegały (zazwyczaj po 2–3) pod *Luftkreise(-kommandos)*, które następnie zostały przemianowane na *Luftwaffengruppen(-kommandos)*. W lipcu 1938 r. znacząco zmieniono zadania stojące przed administracją okręgów powietrznych, którym podporządkowano (na ich obszarze): wszystkie jednostki naziemne Luftwaffe, lekkie formacje myśliwskie, wszystkie jednostki wojskowe obrony plot., cywilną obronę plot., służbę obserwacyjną, jednostki zaopatrzenia oraz placówki szkolne Luftwaffe – G. Tessin, *Deutsche Verbände und Truppen 1918–1939. Altes Heer, Freiwilligenverbände, Reichswehr, Heer, Luftwaffe, Landespolizei*, Osnabrück 1974, s. 279–283.

³ 12 X 1937 r. okręgi powietrzne otrzymały nową numerację w postaci cyfr rzymskich. Ibidem, s. 282.

⁴ Mowa o okręgach wojskowych: I, II, III, IV, VIII, XX, XXI oraz GG. Na terenie GG osobny OW został utworzony dopiero w 1942 r.

Stalag Luft 1 Barth (miejscowość dziś na Pomorzu Przednim⁵) powstał w II OW (III LG)⁶. Stalag Luft 2 Litzmannstadt (Łódź) funkcjonował w XXI OW (II LG, następnie VIII LG) i dopiero w związku ze zbliżaniem się Armii Czerwonej, został w 1944 r. ewakuowany do Königsberg bei Neumark (Chojna, pow. gryfiński) na obszarze II OW (III LG).

Stalag Luft 3 Sagan (Żagań) został założony w VIII OW⁷, podobnie zresztą jak Stalag Luft 4 Sagan-Belaria (jako odrębny obóz istniał formalnie niecały miesiąc)⁸ czy Stalag Luft 7 Bankau bei Kreuzberg (Bąków, pow. kluczborski)⁹. Ten ostatni przejściowo w 1943 r. znajdował się na terenie I OW (I LG), w miejscowości Moritzfelde bei Wehlau (rejon Znamienska w Obwodzie Kaliningradzkim, Federacja Rosyjska). Wymienione w przedostatnim zdaniu obozy istniały na terenie Śląska Dolnego i Górnego (do lata 1944 r. III i VIII LG, następnie wyłącznie VIII LG) – jeńcy w nich przebywający zostali wprawdzie na początku 1945 r. ewakuowani w głąb Rzeszy, ale w nowych lokalizacjach nie odtworzono struktur obozów jenieckich Luftwaffe.

Stalag Luft 4 Gross Tychow (Tychowo, pow. białogardzki) nie był – wbrew często powielanym informacjom – obozem pierwotnie założonym w Żaganiu (Sagan-Belaria) i stamtąd przeniesionym na obszar II OW (III LG), lecz obo-

⁵ Do 1945 r. Pomorze Przednie stanowiło część pruskiej prowincji Pomorze, położonej na zachód od Odry, która od 1945 r. wchodziła w skład radzieckiej strefy okupacyjnej Niemiec, następnie należała do NRD, z wyjątkiem obszaru między Altwarp i Greifenhagen. We wrześniu 1945 r. terytorium to usytuowane na zachód od Odry, włącznie ze Szczecinem, zostało przekazane Polsce. Natomiast część Pomorza położona od wschód od Odry to Pomorze Tylne, które wchodzi obecnie w skład województwa zachodniopomorskiego.

⁶ A. Martin, H. Radau, *Stalag Luft I Barth: britische und amerikanische Kriegsgefangene in Pommern 1940–1945*, Schwerin 2012.

⁷ A. A. Durand, *Stalag Luft III: the secret story*, Baton Rouge 1999. Szereg uzupełnień bądź też odniesień do historii obozu można odnaleźć na kartach współcześnie wydawanego periodyku „Zeszyty Żagańskie”, jak również w większości prac poświęconych ucieczkom alianckich lotników z niewoli niemieckiej w latach II wojny światowej. Można też wspomnieć o popularnonaukowej pracy Haliny Winnickiej, w której także znalazły się informacje o Stalagu Luft 3 (H. Winnicka, *Żagań*, Warszawa 1973), jak i wydanej w tej samej serii pracy poświęconej słynnej ucieczce z tego obozu (R. Szubiński, *Pięćdziesiątciu z Żagania*, Warszawa 1987).

⁸ Warty uwagi artykuł o obozie jenieckim Sagan-Belaria: M. Łazarz, *Obóz na wzgórzu*, „Zeszyty Żagańskie” 2015, nr 11, s. 27–39.

⁹ Szerzej o Stalagu Luft 7 Bankau: P. Stanek, *Stalag Luft 7 Bankau i jego ewakuacja na Zachód w styczniu 1945 r.*, „Łąbinowski Rocznik Muzealny” 2015, t. 38, s. 53–70. Kilka podstawowych informacji o Stalagu Luft 3 Sagan, Stalagu Luft 4 Sagan-Belaria i Stalagu Luft 7 Bankau zob. S. Senft, H. Więcek, *Obozy jenieckie obszarze śląskiego okręgu Wehrmachtu 1939–1945*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1972, s. 72–74.

zem utworzonym od postaw na Pomorzu Tylnym (dziś: Zachodnim)¹⁰. Z kolei Stalag Luft 6 Heydekrug (Šilutė, Litwa) istniał na terenie I OW (I LG). Po ewakuacji jeńców w nim osadzonych w lipcu 1944 r.¹¹, został utworzony obóz o identycznym oznaczeniu (określany jednak jako tymczasowy) w Kraju Saa-ry, w miejscowości Sankt Wendel (XII OW).

Osobną kategorię obozów stanowił Dulag Luft (później AWSW)¹², pierwotnie założony w Oberursel, następnie zaś funkcjonujący we Frankfurcie nad Menem oraz w ostatnich miesiącach wojny w Wetzlar-Klosterwald (wszystkie lokalizacje w obrębie IX OW)¹³, obóz specjalny Luftwaffe w Suwałkach (Luftwaffe-Sonderlager Sudauen, I OW)¹⁴ jak i dwa obozy przejściowe na terenie okupowanej Francji: Dulag Luft Chartres i Dulag Luft Châlons-sur-Marne¹⁵.

Z wymienionych wyżej obozów monograficznych opracowań w postaci odrębnych książek doczekały się do tej pory trzy: Stalag Luft 1 Barth, Stalag Luft 3 Sagan oraz Dulag Luft (AWSW)¹⁶. Pozostałe obozy funkcjonowały relatywnie niedługo (powstały w latach 1943–1944). Wyjątek w tym względzie stanowi drugi, najstarszy chronologicznie, stały obóz jeniecki Luftwaffe: Stalag Luft 2 Litzmannstadt.

¹⁰ O Stalagu Luft IV Gross Tychow por.: G. Bojar-Fijałkowski, *Losy jeńców wojennych na Pomorzu Zachodnim i w Meklemburgii*, Warszawa 1979, s. 183–188; W. Machura, *Obóz jeniecki dla lotników Stalag Luft 4 Gross Tychow*, „Rocznik Koszaliński” 1993, nr 23, s. 85–91; M. Łazarz, op. cit., s. 29.

¹¹ Szerzej o Stalagu Luft VI Heydekrug: A. Arbušauskaitė, A. Bubnys, *Nazi Germany-controlled POW camps in the environs of Šilutė 1939–1944*. W: *Macikai House of Death. The WWII prisoner of war and Gulag camps 1939–1945 in the environs of Šilutė*, Vilnius 2015, s. 44–59. Zob. Z. Lietz, *Obozy jenieckie w Prusach Wschodnich 1939–1945*, Warszawa 1982, s. 98.

¹² Durchgangslager der Luftwaffe, od końca 1941 r. oficjalnie pod nazwą Auswertestelle West.

¹³ Szerzej o obozie: S. Geck, *Dulag Luft, Auswertestelle West: Vernehmungslager der Luftwaffe für westalliierte Kriegsgefangene im Zweiten Weltkrieg*, Frankfurt am Main–Berlin–Bern–Bruxelles–New York–Oxford 2008.

¹⁴ Z. Lietz, op. cit., s. 98.

¹⁵ Podstawowe informacje o wszystkich wymienionych wyżej obozach jenieckich podległych Naczelnemu Dowództwu Sił Powietrznych: R. Kobylarz, K. Sznotala, *Wykaz niemieckich obozów jenieckich 1939–1945*, Opole 2010, s. 82. Część prac także wymienia (zbiorczo) obozy jenieckie podległe dowództwu Luftwaffe, nie zawsze uwzględniając jednak wszystkie, które istniały w latach 1939–1945 – np. S. Datner, *Zbrodnie Wehrmachtu na jeńcach wojennych armii regularnych w II wojnie światowej*, Warszawa 1964, s. 39; J. Pollack, *Jeńcy polscy w hitlerowskiej niewoli*, wyd. 2, Warszawa 1986, s. 9; D. Kisielewicz, *Oficerowie polscy w niewoli niemieckiej w czasie II wojny światowej*, Opole 1998, s. 32–33; O. Clutton-Brock, R. Crompton, *The Long Road. Trials and tribulations of airmen prisoners from Stalag Luft VII (Bankau) to Berlin, June 1944–May 1945*, London 2013, s. 15–17.

¹⁶ Zob. przyp. 5, 6 i 12.

Do tej pory najwięcej uwagi poświęcił obozowi Marek Budziarek¹⁷. Obecnie historią dawnego obozu jenieckiego interesują się przede wszystkim pracownicy Muzeum Tradycji Niepodległościowych w Łodzi (w pierwszej kolejności Wojciech Żródlak). Podstawowe informacje na temat Stalagu Luft 2 można również znaleźć w większości opublikowanych leksykonów, wykazów i informatorów (również w Internecie¹⁸), dotyczących niemieckich obozów (w tym jenieckich).

Zwraca uwagę jednak często powielany, błędny opis powstania Stalagu Luft 2 Litzmannstadt, datowany na początek 1942 r.¹⁹ Tymczasem już kilku badaczy²⁰ wskazało, że obóz został założony w 1941 r. Na podstawie materiałów pochodzących z Wojskowego Archiwum Federalnego RFN we Fryburgu Bryzgowijskim (Bundesarchiv-Militärarchiv in Freiburg i.Br., dalej: BA-MA) można informacje o obozie uzupełnić w znacznym stopniu.

Stalag Luft 2 Litzmannstadt został założony wiosną 1941 r. Pierwsi jeńcy radzieccy przybyli do obozu pięć dni po agresji niemieckiej na ZSRR, 27 czerwca 1941 r. Do końca października tego roku przez obóz przewinęło się łącznie 2,669 tys. jeńców radzieckich, z których jednak 787 nie miało nic wspólnego z lotnictwem i zostali szybko odesłani do innych obozów. Przesłuchaniom w okresie niewiele ponad czterech miesięcy poddano łącznie 1,832 tys. jeńców, w tym 993 pojmanych żołnierzy zostało przesłuchanych szczegó-

¹⁷ M. Budziarek, *Obozy jenieckie (w świetle akt Okręgowej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Łodzi)*. W: *Obozy hitlerowskie w Łodzi*, red. A. Głowacki, S. Abramowicz, Łódź 1998, s. 43–45, 48–49, 52–54; idem, *Łódź, Lodsche, Litzmannstadt. Wycinki z życia mieszkańców okupowanego miasta*, Łódź 2003, s. 36. Przy okazji zadziwia fakt braku informacji o obozie w nowszych opracowaniach poświęconych Łodzi. Zob. G. Kobojeck, *Łódź – kalendarium XX wieku*, Łódź 2005; *Łódź: monografia miasta*, red. S. Liszewski, Łódź 2009. Stalag Luft 2 Litzmannstadt tylko w jednym miejscu wymienia z kolei Wiesław Marczyk, nie podając żadnych dodatkowych informacji o obozie: W. Marczyk, *Jeńcy radzieccy w niewoli Wehrmachtu na ziemiach polskich w latach 1941–1945*, Opole 1987, s. 30.

¹⁸ W tym kontekście warto zwrócić uwagę na dość rzetelnie zredagowane hasło poświęcone obozowi, jakie można znaleźć choćby w elektronicznej encyklopedii: Wikipedia: https://pl.wikipedia.org/wiki/Stalag_Luft_II [on-line: 12 V 2016].

¹⁹ *Obozy hitlerowskie na ziemiach polskich 1939–1945. Informator encyklopedyczny*, red. C. Pilichowski, Warszawa 1979, s. 292; T. Bojanowski, *Łódź pod okupacją niemiecką w latach II wojny światowej (1939–1945)*, Łódź 1992, s. 155; R. Kobylarz, K. Sznotala, op. cit., s. 82.

²⁰ Poza M. Budziarkiem (w obu wymienionych jego pracach, zob. przyp. 16) także m.in.: G. Tessin, *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939–1945*, Bd. 16: *Verzeichnis der Friedensgarnisonen 1932–1939 und Stationierungen im Kriege 1939–1945*, Bd. 3: *Wehrkreise XVII, XVIII, XX, XXI und besetzte Gebiete Ost und Südost*, Osnabrück 1986, s. 93; S. Barański, J. Falkowski, *Korespondencja obozowa w latach II wojny światowej*, Warszawa 1993, s. 67; S. Geck, op. cit., s. 78; O. Clutton-Brock, R. Crompton, op. cit., s. 16.

łowo. Wśród wymienionych 235 okazało się pilotami, 110 żołnierzami z jednostek artylerii przeciwlotniczej, 202 żołnierzami wojsk powietrznodesantowych, a 264 członkami personelu naziemnego Sił Powietrznych ZSRR²¹. Brakuje niestety danych szczegółowych, dotyczących liczebności jeńców w obozie dla okresu między listopadem 1941 r. a styczniem kolejnego roku. 1 lutego 1942 r. było ich w Stalagu Luft 2 Litzmannstadt oficjalnie 427²².

Przesłuchania jeńców prowadziło pięciu niemieckich oficerów śledczych. Ich zadaniem było wydobycie od jeńców informacji, które mogłyby się okazać przydatne w kontynuowaniu walki z Siłami Powietrznymi ZSRR, a także w wykorzystaniu przejętej przez Wehrmacht infrastruktury nieprzyjacielskiego lotnictwa. Do końca października zdobyto informacje o łącznie 335 różnego rodzaju jednostkach, 581 lotniskach, 91 ośrodkach szkoleniowych radzieckiego lotnictwa, a także o 394 zakładach produkcyjnych²³. W tym względzie zadanie Stalagu Luft 2 Litzmannstadt dla jeńców radzieckich w istocie odpowiadało roli, jaką odgrywał w tym okresie Dulag Luft względem pilotów–jeńców z zachodnich państw alianckich.

Ulokowanie placówki w Łodzi wywarło jednak negatywny wpływ na zdolności przesłuchiwania trafiających do obozu jeńców radzieckich. Było to związane z oddalaniem się linii frontowej od obozu – jesienią 1941 r. front przebiegał już ponad 1,5 tys. km od Łodzi. Z biegiem kolejnych tygodni ofensywy niemieckiej na terenach ZSRR wydłużał się okres, jaki jeńcy radzieccy spędzali w niewoli niemieckiej w strefie przyfrontowej oraz na zapleczu frontu od momentu ich schwytania do chwili przytransportowania do Łodzi. Tragiczne warunki bytowe w obozach zbiorczych i przejściowych oraz trudny długi transport powodowały relatywnie wysoką śmiertelność wśród jeńców, mających być przesłuchanymi w obozie. Aby jesienią 1941 r. zapewnić w miarę stały dopływ nowych jeńców, na obszary tyłowe operujących na wschodnim froncie armii niemieckich wysłano w połowie października specjalnego oficera łącznikowego Stalagu Luft 2 Litzmannstadt. Okazało się jednak, że ten krok nie przyniósł spodziewanych rezultatów. W przedstawionym na początku listopada 1941 r. przez władze obozowe raporcie sformułowano wniosek, że utrzymanie dalszej roli Stalagu Luft 2 Litzmann-

²¹ Bundesarchiv-Militärarchiv in Freiburg i.Br. (dalej: BA-MA), Bautruppen und Pioniere der Luftwaffe, sygn. RL 23/92, Bericht über Vernehmungstätigkeit des Kriegsgefangenenlager Nr. 2 der Luftwaffe Litzmannstadt, 7 XI 1941, k. 2–3.

²² Ibidem, Allgemeines Wehrmachtsamt, sygn. RW 6/450, Bestand an Kriegsgefangenen in den Mannschaftslagern im Reich. Stand: 1 II 1942, k. 29. Dane dla kolejnych miesięcy (z niewielkimi wyjątkami) są znane.

²³ Ibidem, Bautruppen und Pioniere der Luftwaffe, sygn. RL 23/92, Bericht über Vernehmungstätigkeit des Kriegsgefangenenlager Nr. 2 der Luftwaffe Litzmannstadt, 7 XI 1941, k. 4–5.

stadt jako centralnego ośrodka przesłuchiwania jeńców wojennych, członków Sił Powietrznych ZSRR, jest bezcelowe. Proponowano bądź dyslokację obozu na okupowane tereny ZSRR (w rejon Kijowa lub Charkowa), bądź też przeniesienie samych oficerów śledczych do działających na froncie wschodnim niemieckich dowództw flot powietrznych, którzy mieliby podjąć pracę w istniejących już obozach jenieckich na obszarach frontowych i tyłowych. Wówczas Stalagowi Luft 2 Litzmannstadt miała przypaść rola głównego ośrodka, w którym przetrzymywano by jeńców (głównie z personelu technicznego lotnictwa radzieckiego), mogących się okazać przydatnymi przy odbudowie i wprężeniu w ramy maszyny gospodarczej Rzeszy Niemieckiej zakładów lotniczych na okupowanym terytorium ZSRR. Wstępne badania wybranych jeńców radzieckich wykazały, że była szansa wykorzystania ich do tego celu²⁴. Wobec załamania się ofensywy niemieckiej pod Moskwą pod koniec 1941 r. plany przeniesienia obozu bardziej na wschód ostatecznie nie zostały zrealizowane.

Kolejnym ciekawym źródłem i jednocześnie materiałem o kluczowym znaczeniu dla bliższego poznania historii tego obozu jest, odnaleziony w zbiorach BA-MA, plan Stalagu Luft 2 Litzmannstadt. Prezentuje on stan infrastruktury z listopada 1941 r.²⁵ Warto wspomnieć, że w zasobach wzmiankowanego już Muzeum Tradycji Niepodległościowych w Łodzi znajduje się inny plan tego obozu, zrekonstruowany z pamięci w 1962 r. przez jednego z mieszkańców²⁶. Co oczywiste, nie jest on tak dokładny jak przedstawiony dalej w artykule.

Stalag Luft II został zlokalizowany w południowo-zachodniej części Łodzi (dzielnica Erzhausen – obecnie Ruda Pabianicka), na terenie ograniczonym ulicami: Wallensteinstraße od południowego zachodu (obecnie ul. Odrzańska), Parcelsusweg od północnego zachodu (obecnie ul. Retmańska), Schwertbrüderstraße od północnego wschodu (obecnie fragment ul. Łopianowej) i Goldene Pforte od południowego wschodu (obecnie ul. Zuchów).

Obszar między wspomnianymi ulicami był podzielony na dwie zasadnicze części. Na pierwszą (*Vorlager*) składały się dwa pola, które oddzielała główna droga dojazdowa do właściwego (tj. ogrodzonego) obozu dla jeńców radzieckich. W południowym polu, między drzewami, znajdował się murowany bu-

²⁴ Ibidem, k. 5–6.

²⁵ Plan stanowi załącznik do raportu z przesłuchań przeprowadzonych w Stalagu Luft 2 Litzmannstadt. W dokumencie określono obóz jako „całkowicie już gotowy”. Sygnatura planu: BA-MA, Bauruppen und Pioniere der Luftwaffe, sygn. RL 23/92K, Lageplan Kr.Gef.Lager 2 d.Lw. Litzmannstadt (Maßstab 1:500), [b.p.].

²⁶ Sygnatura w zbiorach muzeum: A-3973. Za jego udostępnienie dziękuję Panu Wojciechowi Źródłakowi.

dynek komendantury obozowej, dwie kantyny (oficerska oraz dla personelu cywilnego zatrudnionego w administracji), a także garaż z przylegającym do niego aresztem, wartownia, skład na węgiel, śmietnik, studnia głębinowa i niewielki budynek przepompowni. W północnym polu umieszczono trzy budynki o funkcjach koszarowych dla załogi obozowej (jeden trzykondygnacyjny, adaptowany na nowe cele, dwa zaś pozostałe parterowe), budynek gospodarczy (kuchnię ze stołówką), barak sanitarny (prysznice z toaletami) oraz dużą ziemiankę na kartofle. Między barakami znajdował się plac apelowy.

Zasadnicza część obozu była otoczona potrójnym ogrodzeniem z drutu kolczastego, które wyposażono dodatkowo w cztery wieże strażnicze, po jednej na każdy kraniec czworoboku, który tworzył obóz. Wewnątrz ogrodzonego terenu wydzielono kilka sektorów: dla jeńców, będących przed lub w trakcie przesłuchań (osobny dla oficerów, osobny dla podoficerów i szeregowych), dla jeńców już po przesłuchaniach, a czekających na odesłanie do któregoś z pozostałych obozów jenieckich (tutaj oficerowie, podoficerowie i szeregowi zajmowali wspólną przestrzeń), a także dla tzw. policji obozowej (*Lagerpolizei*). Obóz miał własny rewir (izbę chorych) oraz osobny budynek kwarantanny, areszt jeniecki i pomieszczenie do odwszawiania, kilka latryn, jeden duży barak sanitarny oraz budynek gospodarczy, usytuowany w centralnej części obozu. W północno-zachodnim narożniku terenu ogrodzonego drutem kolczastym znajdował się rozległy, pusty plac.

Układ dawnych dróg, które otaczały cały kompleks, uległ po wojnie częściowemu przekształceniu. Między ul. Retmańską a ul. Zuchów wytyczono (w istocie przedłużono) ul. Antoniny Hoffmanowej, która przechodzi przez środek dawnego obozu. Inny przebieg ma również dawna Schwertbrüderstraße, czyli ul. Łopianowa. Na terenie, który w latach 1941–1945 był ogrodzony drutem kolczastym, stoją domki jednorodzinne. Po wojnie większość drewnianych baraków z tego obszaru zostało rozebranych przez jednostkę wojskową. Pozostałe pojedyncze relikty, jak np. zabudowania dawnego aresztu, były wykorzystywane (przynajmniej jeszcze na początku lat sześćdziesiątych XX w.) jako komórki gospodarcze na terenie prywatnej posesji.

Najlepiej zachowała się część przedobozia (*Vorlager*). Przy skrzyżowaniu ulic Odrzańskiej i Zuchów przetrwała komendantura oraz obie kantyny, a przy ul. Łopianowej dwa niskie budynki koszarowe (wszystkie wymienione obiekty pełnią dziś funkcje mieszkaniowe). Dom Dziecka nr 8 (w przeszłości szkoła podstawowa) przy ul. Zuchów 4 to także jeden z dawnych budynków obozowych, w którym stacjonowali wartownicy Stalagu Luft 2 Litzmannstadt.

Dzieje Stalagu Luft 2 Litzmannstadt są doskonałą ilustracją tego, że istnieją nadal spore luki w historiografii w odniesieniu do funkcjonowania nawet dużych, stałych obozów jenieckich na terytorium współczesnej Polski.

Potrzeba rzetelnych badań nad tą tematyką w sposób szczególny dotyka największej grupy, jaka w latach 1939–1945 trafiła do niewoli niemieckiej, a więc jeńców radzieckich. Okazuje się, że mimo upływu ponad 70 lat od zakończenia II wojny światowej, w archiwach niemieckich można odnaleźć nadal materiały o fundamentalnym znaczeniu dla badań nad historią poszczególnych obozów jenieckich.

THE UNKNOWN PLAN OF STALAG LUFT 2 LITZMANNSTADT

(Summary)

The article is dedicated to the permanent prisoner of war camp Luftwaffe: Stalag Luft 2 Litzmannstadt in Łódź. The camp was set up in spring 1941. It served as the center for questioning prisoners of war, Russian Air Force members. The task of the investigators was to get from the prisoners information which would be useful in the battle against the Russian Air Force, and also to make use of the enemy aviation infrastructure captured by Wehrmacht. In case of Air Force prisoners from western allied countries Dulag Lufts were such camps. However, the distance from the camp to the front line was an impediment for the investigators. The plan of Stalag Luft 2 Litzmannstadt which was found in the collection of Bundesarchiv-Militärarchiv in Freiburg i.Br. is an interesting source and also a material of crucial meaning for further learning the history of this camp. It presents the actual state of infrastructure in November 1941. Therefore it was reproduced and discussed in this article.

UNBEKANNTER LAGERPLAN DES STALAGS LUFT 2 LITZMANNSTADT

(Zusammenfassung)

Der Artikel ist dem Kriegsgefangenen-Dauerlager der Luftwaffe Stalag Luft 2 Litzmannstadt in Lodz gewidmet. Das Lager entstand im Frühjahr 1941. Es fungierte als Zentralstelle für die Vernehmung von kriegsgefangenen Angehörigen der sowjetischen Luftstreitkräfte. Die Aufgabe der Ermittler war, Informationen aus Gefangenen herauszubekommen, die sich im weiteren Kampf gegen die Luftstreitkräfte der UdSSR sowie bei der Nutzung der von der Wehrmacht übernommenen Infrastruktur der feindlichen Luftwaffe als nützlich erweisen könnten. Gegenüber kriegsgefangenen Piloten aus den alliierten Weststaaten erfüllten die Dulags Luft diese Rolle. Die große Entfernung zur Frontlinie erschwerte den Ermittlern die Arbeit jedoch erheblich. Eine aufschlussreiche Quelle und zugleich ein Material von zentraler Bedeutung für das nähere Kennenlernen der Geschichte dieses Lagers ist ein im Bundesarchiv-Militärarchiv in Freiburg i.Br. gefundener Lagerplan des Stalags Luft 2 Litzmannstadt. Er zeigt den Zustand der Infrastruktur im November 1941. Aus diesem Grund wurde er im vorliegenden Artikel reproduziert und besprochen.